

НАСТАВНО–НАУЧНОМ ВЕЋУ
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

На другој редовној седници Наставно-научног већа Филозофског факултета Универзитета у Београду, одржаној 19. децембра 2024. године именована је Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације под називом „**Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830.**” Кандидат за одбрану докторске дисертације је Милан Ј. Кутлешић. Након прегледа докторске дисертације, подносимо следећи извештај.

1. Основни подаци о кандидату и десертацији:

Милан (Јован) Кутлешић је рођен у Ужицу 8.8.1984. године, где је похађао Прву основну школу Краљ Петар Други Карађорђевић и Ужичку гимназију. Дипломирао је 2008. године на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду, на катедри за Општу историју Новог века. Тема дипломског рада била је Палмерстон и Источно питање 1821–1841. На истој катедри уписао је докторске студије са темом Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830. Боравио је у Лондону на научном истраживању у Националном архиву током 2010. године. Запослен је у Историјском институту од 2011. године. Област истраживања је везана за спољну политику Велике Британије према Србима, Османском царству и Балканском полуострву током деветнаестог века, однос Велике Британије са Русијом и утицај које су друштвене промене у Великој Британији имале на британску спољну политику у 19. веку. Учествовао је на више научних конференција у земљи и иностранству. Објавио је научне радове: *Конзул Фонбланк о Србима у револуцији 1848. године (Од Мајске скупштине до смрти војводе Шупљикца*, Зборник МС за историју 108 (2/2023)); *Велика Британија и Срби: дипломатски извештаји и први кораци ка упознавању Британаца са Србима*, Српска револуција и обнова државности Србије : двеста година од Другог српског устанка / ур. Срђан Рудић, Лела Павловић ; ур. изд. Радомир Ј. Поповић. – Београд : Историјски институт ; Чачак : Међуопштински историјски архив, 2016, 181–188. – Summary. – (Зборник радова / Историјски институт ; 31) ; *Преокрет у политици лорда Палмерстона према Русији и Османском царству (1827–1833)*, Историјски часопис 60

(2011) ; *The Danube as a link of modern Serbia to trade and traffic with Europe*, Tibiscvm : Istorie – Arheologie 5 (Caransebeş 2015); *Вицеадмирал Кодрингтон и битка код Наварина 1827. године*, Мешовита грађа (Miscellanea) 36 (2015); *Два писма британског вицеконзула Николе Радонића Васојевића конзулу Сандерсу*, Мешовита грађа (Miscellanea) 35 (2014); *Два писма конзула Фонбланка о „Илирима“ и Србима*, Мешовита грађа (Miscellanea) 33 (2012).

Докторска дисертација Милана Кутлеша *Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830*. садржи 158 страница и све прописане елементе: резиме на српском и енглеском језику, изјаве о ауторству, изјаве о истоветности штампане и електронске верзије рада, изјаве о коришћењу којим је аутор овластио Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум унесе докторску дисертацију. Основни текст је на страницама 1–148, списак извора и литературе на страницама 149–158.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације Милана Кутлеша *Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830*. је политика Велике Британије према Грчкој револуцији, грчком националном покрету од почетка Револуције до добијања независности, као и последице тих процеса на британску политику спрам Русије и руског мешања у унутрашња питања Османског царства у том периоду. Хронолошки оквир истраживања је важан из више разлога: 1. У овом временском интервалу Велика Британија је изградила однос према Русији као свом главном такмацу у борби за превласт над Османским царством; 2. Почетак Грчке револуције, који се завршио формирањем Грчке као независне државе, представљао је прекретницу у европској политици, након које се на стварање националних држава више није гледало као на нужно реметилачки фактор, већ на легитимни начин политичке борбе. Велика Британија је имала сложен поглед на грчки национални покрет, који је осликавао њен политички плурализам. Британски државници су, у почетку, били неповерљиви према балканским ослободилачким покретима, јер су их посматрали као продужену руку руске политике у овом делу Европе. До важне промене у британском односу према грчком устанку дошло је 1827. године када је Џорџ Канинг (George Canning) постао премијер Велике Британије. Претходних година се, као министар спољних послова, издвојио од својих европских колега по томе што је недвосмислено пружао подршку грчким побуњеницима. Такав став га је

разликовао од доминантног политичког естаблишмента у Великој Британији, укључујући и онај који је био у његовој торијевској (конзервативној) партији. Поставши премијер, Канинг је дошао у ситуацију да његова подршка Грцима не остане само на нивоу симпатија, већ и да та помоћ буде преточена укључивањем у рат на страни грчких устаника. У јулу 1827. године у Лондону је склопљен споразум између Велике Британије, Француске и Русије о посредовању у рату између Грка и Османлија. Споразум је био дипломатски успех Канинга који је на тај начин укључио и Француску и Русију као савезнике, док је утицај Велике Британије остао најдоминантнији међу грчким устаницима. Испоставило се да је посредовање било само увод у рат са Османском царевином. У октобру 1827. године одиграла се битка код Наварина, у којој су савезници поразили османско-египатску флоту и тиме онемогућили даље турско-египатско напредовање. Наредне године Русија је објавила рат Османској царевини који је грчким устаницима помогао у заузимању нових територија. Битка код Наварина је догађај који је одредио даља дешавања међу великим силама и њиховим укључивањем у Грчку револуцију. Пут Грка ка независности је био отворен, али се пут сарадње три велике силе привео крају. Велика Британија је, упркос томе што је покренула укључивање у рат на страни Грка, након битке код Наварина на кратко препустила водећу улогу у рату Русији и Француској. Русија је наставила самостално да води своју балканску политику, независно од политике скорашњих савезника Велике Британије и Француске. Неконсултујући се са Британцима и Французима, Русија је видела прилику у укључивању у Грчку револуцију да ојача своје позиције у делу Европе у којем је била веома утицајна у периоду до Првог Париског споразума 1814. године. Русија је наставила рат са Османском царевином све до склапања Једренског мира 1829. године. Велика Британија је својом неактивношћу у години након Наваринске битке омогућила Русији да постане најутицајнија сила на простору Османског царства. То ће бити очигледно након Прве египатске кризе и склапања споразума у Ункјар-Искелесију 1833. године између Русије и Османске царевине. Раст руског утицаја, нарочито након 1829. године је наишао на негативан одјек у Великој Британији и покренуо је на делање против руске спољне политике. Русији је положај званичне заштитнице православног хришћанског становништва у Османском царству, омогућавао да се меша у унутрашња питања Османског царства. Балкан са Средоземљем и Блиским истоком је постао све значајнији за поморску силу као што је била Велика Британија. Простор Азије је за Британце у 19. веку

постао главни извор за снабдевање сировинама разних врста, тако да је Русија са својом освајачком политиком према Османском царству и Персији постала главни ривал за превођ на азијском континенту. Контролисање и умањивање руског утицаја, као и његово слабљење је постало један од интереса Велике Британије како у Грчкој, тако и у овом делу Европе.

Главни циљ истраживања је да се на основу сакупљених извора и литературе анализирају процеси у британском друштву, од политичког до културног миљеа, начин на који су се одиграли и последице до којих су довели. Најважнији резултат тих процеса је у томе што Велика Британија којој је претходно равнотежа континенталних сила у Европи била императив у спољној политици, прилагоди своју спољну политику изазовима које је Русија представљала. Заокрет британске политике према Османском царству и подршка Грцима у њиховој борби за стварање националне државе у периоду од 1821. до 1830. године и међународног признања грчке државе, један је од догађаја који је преокренуо европску политику и довео до поновног сукобљавања европских сила на периферији европског континента. Оно што је такође значајно је и то на који начин је таква политика одредила однос Велике Британије према Русији, који је довео до сукоба Британије и Русије у вези са преимућством на територији српске аутономне кнежевине, који се 1839. године окончао поразом Британије и прогонством из Србије британског конзула Хоџеса. Са окончањем Грчке револуције, убрзо је дошло и до Друге египатске кризе 1832–1833. године, која је довела до промене односа снага на Балканском полуострву склапањем споразума у Ункјар-Искелесију 1833. године, што је проистекло као последица слабљења моћи Османског царства са стварањем независне грчке државе. Сукоб око преимућства на територији Османског царства довешће и до Кримског рата 1853–1856. године, када је Велика Британија удружена са европским државама и Османским царством поразила Русију.

3. Основне хипотезе истраживања:

Основна теза у истраживању теме *Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830.* је да Велика Британија није желела Грчку револуцију и сукоб са Османским царством. После Бечког конгреса 1815. године и победе над Наполеоном, Велика Британија је постала део европског система држава чији је циљ био да се предупреду и елиминишу идеје револуције,

либерализма, републиканизма. Избегавала је да се значајније уплиће у европску континенталну политику док год би постојала равнотежа сила, пошто су ваневропски поседи представљали далеко виталнији интерес за Велику Британију. Са друге стране, Русија је желела и подстицала Грчку револуцију, ради ширења своје територије и утицаја у односу на Османско царство. Руске власти нису спречавале рад филхеленских друштава на територији Русије, за разлику од Хабзбуршке монархије, која је филхелене хапсила и изручивала Османском царству. Грчку револуцију су прижељкивале и поржавеле истакнуте личности британског политичког и културног миљеа. Због активности Русије и под притиском јавног мњења, долази до промене и концензуса у британским политичким круговима, који почињу да гледају на Грчку револуцију као на политички догађај који не сме да буде игнорисан и препуштен Русији. Однос према Грчкој револуцији утицао је и на однос према Русији, која је представљала британског супарника у Азији и која је својим продором на југ према Кавказу и Персији постала главни конкурент Британцима за превласт у том делу света. Грчка револуција је утицала на Велику Британију на начин да су подстакли британску политичку елиту да се више заинтересује за Османско царство, као и за народе који су живели у границама Османског царства или су се граничили са њим.

4. Методолошки поступак:

Приликом израде ове тезе кандидат се држао постулата критичке историографије. Фонд TNA-PRO-FO 78 (Foreign Office Turkey) у Националном архиву у Лондону је кључан за обраду ове теме. Он обухвата дипломатску преписку између Лондона и британских амбасадора у Цариграду, као и британских дипломата распоређених у дипломатским представништва широм Османског царства. За део истраживања који се односи на обликовање јавног мњења, али и на унутрашња политичка превирања, коришћени су говори и полемике вођене у Доњем и Горњем дому британског парламента које се налазе на сајту британског парламента и који су електронски доступни. Сајт са говорима посланика је Hansards's Parliamentary Debates. Доступан онлај: <https://hansard.parliament.uk/>, а у форми објављених извора налази се као *Hansards's Parliamenatary Debates, Vol. IV-XXII*. Поред тога као један од најважнијих начина сагледавања јавног мњења, коришћени су новински чланци и издања дневних листова Тајмс (The Times), Морнинг Хроникл (The Morning

Chronicle), Вестиминстер Ривју (Westminster Review) и Морнинг Пост (The Morning Post) који су објављивани у периоду 1821. до 1830. године. Од наративних извора, најважнији у изради овог рада били су радови песника: Џорџ Гордон Бајрона (George Gordon Byron) и Перси Шелија (Percy Shelley). Стручна литература која је коришћена у највећем делу је на енглеском језику и она покрива следеће теме: однос Велике Британије према Грчкој револуцији; британска спољна политика; британско друштво тога доба; Османско царство; британско-руски односи.

5. Кратак опис садржаја дисертације:

Увод (стр. 1–10) садржи све неопходне елементе: податке о необјављеној и објављеној грађи која је коришћења при изради теме, досадашњим радовима у историографији на енглеском и српском језику на дату тему. Јасно су приказани циљеви истраживања, методолошки поступак који је коришћен при изради теме, значај истраживања и структура рада.

Прво поглавље (стр. 11–26) носи назив *Велика Британија, Русија и Средоземље 1815–1821*. У овом поглављу се представља европски систем који је успостављен на Бечком конгресу. Русија је први пут закорачила на простор источног Средоземља током рата против Османског царства 1768–1774. године, у којем је била успешна у поморским сукобима са Османским царством услед помоћи коју је добила од Велике Британије. Русија је миром у Кучук Кајнарцију 1774. године постала заштитница православних хришћана у Османском царству. У потоњој епохи Велика Британија и Русија биле савезнице у рату против Наполеона. Након пораза Наполеона и рестаурације Бурбона у Француској, Русија, Хабзбуршка монархија и Бурбонска Француска су преузеле улогу главних противника либералних и револуционарних покрета у Европи. Све несугласице међу савезницима, биле су припрема за још већи раздор који ће се десити са избијањем устанка Грка против Османског царства.

У другом поглављу (стр. 27–47) *Бајрон и филхеленизам* тема које је анализирана је утицај романтизма и највећег британског песника романтизма, лорда Бајрона, на развој филхеленства и идеје о грчкој држави. Филхеленство је покрет који је промовисао грчку културу, језик и историју, који је као крајњи циљ имао за стварање модерне грчке државе.

Стварање такве културне и политичке друштвене климе, допринело је да британски и европски државници не остану неми на покрет Грка за ослобођење и уједињење.

У трећем поглављу (стр. 48–83) *Грчка револуција (1821–1830)* дат је општи преглед и ток борбе Грка против Османлија: од устанка у Влашкој и Молдавији под вођством Александра Ипсилантија, до међународног признања Грчке 1830. године.

Четврто поглавље (стр. 84–113) *Велика Британија и Грчка револуција 1821-1827.* приказује прве реакције у Великој Британији на вести о избијању сукоба у Османском царству. Политичке елите Велике Британије нису у почетку биле одушевљене изазивањем сукоба на територији Османског царства. На то је утицала чињеница да су они који су повели рат били руски официри који су са територије Русије упали на територију Османског царства и започели борбу против султана. Званична Русија се ограђивала од тога, али сумња је и даље постојала. Рат се распламсао од Дунава до Егејског мора. Британски добровољци су почели да пристижу и да се прикључују грчким побуњеницима. Султанова војска је угушила побуну у Влашкој и Молдавији, док су према Пелопонезу послате трупе египатског паше Мехмед Алија. Британска штампа је у почетку имала одмерен однос према догађајима у Османском царству, док је после масакра на Хиосу 1822. године у великој мери почела да пише о османским властима у негативном контексту. Британски добровољци су били одлучни да дају свој допринос, а међу њима и Бајрон који је и преминуо у Мисолонгију. Његова смрт је одјекнула широм Европе, а нарочито у Британији и дала је посебну снагу филхеленском покрету у добијању симпатија британске јавности за подршку Грчкој револуцији. Догађаји код Мисолонгија су били други кључни чинилац који је британску јавност усмерио ка подршци грчким устаницима. Британски водећи политичари, у власти и опозицији, све више су почели да размишљају о званичној подршци Грцима. Џорџ Канинг (George Canning) је постао министар спољних послова 1822. године и сматрао је да Велика Британија није смела да дозволи да се тако крупно политичко питање решава без њеног учешћа. Џорџ Канинг је настојао да приближи британске ставове Русији, да не би дошло до конфронтације великих европских држава по питању решавања положаја Грка у Османском царству.

Пето поглавље (стр. 114–137) *Велика Британија и Грчка револуција 1827-1830.* започиње са главном променом која се догодила у корист Грка, а то је долазак Џорџа Канинга на место

премијера у априлу 1827. године. Те године у јулу је склопљен Лондонски споразум по коме су Велика Британија, Француска и Русија усагласиле ставове око посредовања у сукобу који се одвијао у Османском царству. У октобру 1827. године одиграла се битка код Наварина у којој су савезници са Британијом на челу уништили османско-египатску флоту и тиме су спасили грчке устанике од сигурне пропасти. У Великој Британији је дошло до смене на премијерском месту; војвода Велингтон је покушао да изглади однос са султаном дистанцирајући се од даљих догађаја, што није утицало на побољшање односа две државе. То је дало простора Русији да настави офанзивно деловање према Османском царству, што је довело до новог руско–османског рата који је окончан Једренским миром 1829. године, што је још више увећало руски утицај на простору Османског царства, који је резултирао потенцијалом аутономијом балканских кнежевина и међународним признањем Грчке као државе. Велика Британије је у овим догађајима у првој фази била посматрач, иако је до међународног споразума о независности грчке дошло у Лондону 3. фебруара 1830. године као резултат британског притиска. Појачана активност Русије је довело до тога да Велика Британија преиспита своју политику према Османском царству, Русији и балканским народима.

Закључак (стр. 138–148) нам доноси још један осврт на процесе и појединце. У закључку аутор доказује да однос Велике Британије према Грчкој револуцији није довољно истражен у домаћој историографији. У иностраној, пре свега англо–историографији, тема Грчке револуције је обрађивана, али недовољно са аспекта односа према Русији и на који је начин активно укључивање Велике Британије у Грчку револуцију било последица превенције раста руског утицаја у Османском царству.

Списак извора и литературе се налази на страницама 149–158.

6. Остварени резултати и допринос дисертације:

Значај и допринос ове дисертације је у томе што је приказао процес промене британског друштва у односу на Грчку револуцију, грчки национални покрет и борбу Грка против Османског царства. Грчка револуција је била догађај који је потресао тадашњу Европу. Довео је до потпуне промене става најважнијих европских држава према побуњеницима и

омогућио стварање прве националне државе на европској периферији након Бечког конгреса. Архивска грађа која је коришћена при изради ове тезе, показује плурализам британског друштва. У светској историографији је најчешће приказиван поједностављен однос британског друштва према Грчкој револуцији. Британска политичка елита је представљана као крута и конзервативна, док су одважни појединци (Бајрон, Шели) били ти који су одиграли кључну улогу у промени курса британске политике према Грцима. Како нам извори показују, ствар је била доста сложенија. Нити су водећи људи британске спољне политике били једнолични, неуки и необазриви према догађајима у том делу Европе, нити су „хероји Грчке“ били толико наивни у свом заносу према борби Грка за независност. Џорџ Канинг је пажљиво пратио дешавања у Османском царству и у редовној комуникацији са амбасадором у Цариграду, давао је прецизна упутства како да се британске дипломате поставе у датим догађајима. Британска штампа је имала редовна извештавања о догађајима из Османског царства и није игнорисала утицај Русије у свему томе. Данашња историографија англо-америчке провенијенције, умањује улогу Русије у избијању Грчке револуције, док извори јасно показују да је њена улога била веома важна и у неким моментима кључна у том процесу. Британски историчари су Грчку револуцију оцењивали као национални покрет за стварање националне државе, притом занемарујући његову друштвену компоненту. Грчка револуција је као последицу имала и укидање ропства на територији новостворене грчке државе. Данашња историографија настала на енглеском језику ставља ту чињеницу у други план. Укључивање Велике Британије у Грчку револуцију је утицало за даље везивање Велике Британије на процесе на периферији Средоземља који су тај део Европе, упркос својој географији, ставили у центар европских збивања. Поред тога, ова дисертација нам дај нови поглед на недовољно истражен начин на који је Грчка револуција утицала на британско-руске односе, како у Европи, тако и у Азији. Русија је, док је подржавала грчке устанике, напредовала ка Кавказу и потискивала Персију са тих простора. То је довело до додатног заоштравања односа Русије са Британијом, која је Персију желела као савезника у борби против Русије. Персија је за Британију требало да представља брану која би Русију држала на дистанци од даљег продирања у Азију и даље на југ, ка Индијском океану. Однос Велике Британије према Грчкој револуцији није било само питање односа снага великих сила у Европи, већ је за Британију био значајан и због политике према Русији, одвајању других савезника од Русије и потенцијалном груписању

истих због нарастајуће руске моћи у односу на Османско царство. Ова дисертација нам је приказала процес који је прошла британска политичка елита у свом односу према Русији. Тај процес је директно везан за Грчку револуцију и како је Грчка револуција утицала на британско–руске односе. Од политике савезништва, те незамерања са Русијом, Велика Британија је после Грчке револуције ушла у конфронтацију и посредна сукобљавања, да би све то довело до отвореног рата 1853–1856. године.

7. Закључак

Докторска дисертација Милана Кутлеша *Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830.* у потпуности одговара пријављеној теми докторске дисертације. Ово је један оригиналан, самосталан научни рад, који је испунио све методолошке принципе који један научни рад захтева. У току овог рада коришћена је необјављена архивска грађа, објављена грађа, као и наративни извори и периодика из епохе. Сматрамо да су се стекли услови за јавну одбрану ове докторске дисертације. Садржај, концепт, структура и научна вредност ове докторске дисертације испуњавају све услове за јавну одбрану.

Докторска дисертација Милана Кутлеша *Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830.* је важан допринос изучавању Грчке револуције. Значај Грчке револуције је у томе што је била прва национална револуција у Европи која је резултирала међународним државним признањем. Срби су покренули националну револуцију пре Грка, али су међународно признање добили касније. У овој докторској дисертацији се обрађује улога Велике Британије у Грчкој револуцији, њен однос према Грцима, Османском царству и како се тај однос мењао током трајања Грчке револуције. Посебно је обрађен однос Велике Британије и Русије. Однос те две државе је био кључан за политику коју је Османско царство спроводило на својој територији. Кроз боље упознавање британско–руских односа, имамо бољу слику при сагледавању одлука које је Велика Британија доносила по питању Османског царства и народа који су живели у њему. Аутор се строго држао научно доказаних чињеница при давању стручних оцена догађаја из тог доба. Исто тако, његов рад је отворио и бројна питања на које ће српска историографија давати одговоре у будућности.

У Београду, 15. јануара 2025. године

Проф. др Никола Самарџић

Редовни професор

Филозофски факултет

Универзитет у Београду

Др Александар Растовић

Научни саветник

Историјски институт Београд

Проф. др Милош Јагодић

Филозофски факултет

Универзитет у Београду